

TURKISH STUDIES - HISTORICAL ANALYSIS

Sponsored by

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
itb.edu.mk

www.turkishstudies.net/history

Turkish Studies-Historical Analysis

Abbreviated Title/Kısa Adı: Turkish Studies-History

eISSN: 2667-5552

Volume(Issue): 15(2) 25 June/Haziran 2020

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

Sponsored by IBU

Publisher / Yayımcı

İntaç Eğitim Danışmanlık LTD
Mutlukent Mah., 2010 Cad. No: 58, 06810, Çankaya, Ankara, Turkey
turkishstudieshistory@gmail.com

Founder / Kurucu

Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Turkey
ORCID: 0000-0001-5731-2484

Managing Editor / Yazı İşleri Müdürü

Cemalettin Kömürcü
İntaç Eğitim Danışmanlık LTD, Ankara, Turkey 0000-0003-4469-596X

Editor in Chief / Baş Editör

Assoc. Prof. Dr. Şener Bilali
Uluslararası Balkan Üniversitesi, N. Macedonia 0000-0003-3567-2299
Cemalettin Kömürcü
İntaç Eğitim Danışmanlık LTD, Ankara, Turkey 0000-0003-4469-596X

Assistant Editors / Editör Yardımcıları

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Bölük
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Turkey 0000-0002-3535-3979
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak Çakın
Muş Alpaslan Üniversitesi, Muş, Turkey 0000-0003-0579-4850
Dr. Öğr. Üyesi Esra Kirik
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, Turkey 0000-0002-3964-065X

Editorial Board / Yayın Kurulu

Name Surname / Adı Soyadı	Institution / Kurum
Prof. Dr. Süleyman Baki	Kalkandelen Devlet Üniversitesi, N. Macedonia
Prof. Dr. Mesut Aydın	İnönü Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Hamit Pehlivanlı	Kırıkkale Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Mehmet Köçer	Süleyman Demirel Üniversitesi, Turkey
Doç. Dr. Sayim Türkman	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Turkey
Doç. Dr. Savaş Sertel	Munzur Üniversitesi, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Bejtullah Demiri	Uluslararası Balkan Üniversitesi, N. Macedonia
Assoc. Prof. Dr. Kire Sharlamanov	Uluslararası Balkan Üniversitesi, N. Macedonia
Asst. Prof. Dr. Mevludin Ibish	Uluslararası Balkan Üniversitesi, N. Macedonia

Board of Advisory / Danışma Kurulu

Name Surname / Adı Soyadı	Institution / Kurum
Prof. Dr. Ahmet Buran	Fırat Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Gürer Gülsevin	Ege Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. M. Fatih Köksal	İstanbul Kültür Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Mehmet Aydın	Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Ramazan Korkmaz	Maltepe Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Turgut Karabey	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Turkey

Turkish Studies-History is an international refereed journal that publishes studies in the field of history.

The aim of the journal is to provide an open access academic ground where researchers working in the field of history can share and disseminate their findings.

The journal publishes four issues (March, June, September, December) annually.

Turkish Studies-History an Article Processing Charge (APC) during the application of the article, regardless of the acceptance/rejection condition.

The journal uses a double-sided blind review system. The [referee list](#) is published on the web page at the end of each year.

Turkish Studies-History is an Open Access (CC BY-NC).

Scope / Kapsam

Aim / Amaç

Period / Periyot

APCs

Peer-review / Hakemlik

OA

Turkish Studies-History, tarih alanında hazırlanan çalışmaları yayımlayan uluslararası hakemli bir dergidir.

Derginin amacı, tarih alanında çalışan araştırmacıların bulgularını paylaşabilecekleri ve yayabilecekleri açık erişimli akademik bir zemin sunmaktır.

Dergi, yılda dört sayı (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayımlar.

Makale başvurusu sırasında -kabul/red şartına bağlı olmaksızın- makale işleme ücreti talep edilir.

Dergi çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanır. [Hakem listesi](#) her yılın sonunda web sayfasında yayımlanır.

Dergi açık erişimlidir (CC BY-NC 4.0).

Indexing / Dizinlenme

İndeks Adı
ULAKBİM TR-Dizin
SOBIAD

Kabul Tarihi (Başlangıç: Cilt/Sayı)
January / Ocak 2019 (14/1)
January / Ocak 2019 (14/1)

General Coordinator of Foreign Editors / Dış Temsilciler Koordinatörü

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı, İzmir, Turkey
gurergulseven@gmail.com

Representative of Foreign Country / Dış Temsilciler

USA	Robert DANKOFF
Germany	Marcel ERDAL
Greece	Fatih KEMİK
Japan	Yuu KURIBAYASHI
Norway-Swedish	Bernt BRENDAMOEN
England	Fikret TURAN
Albania	Xhemile ABDÛ
Central Asia	Seadet SHİKHİYEVA
Kazakhstan	Gülnar KOKUBASOVA
Kyrgyzstan	Ulanbek ALİMOV
Azerbaijan	Vusale MUSALİ
Uzbekistan	Cabbar İŞANKUL
Poland	Öztürk EMİROĞLU

Executive Office / Adres

Ramazan Bölük
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Emniyet Mahallesi, Abant 1. Cad. No:10/2D, 06560, Yenimahalle, Ankara, Turkey
turkishstudieshistory@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Cebel-i Bereket Vilayeti'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatı
The Social And Economic Life of Cebel-i Bereket During The Initial Years of The Republic

Necdet Aysal
Hasan Dinçer
345-364

İstanbul Boğazı'nda Yaşanan En Büyük Çevre Felaketi: İndependenta-Evriali Çarpışması ve Etkileri (15 Kasım 1979)
The Largest Environmental Disaster In The Bosphorus: Independenta-Evriali Collision And Its Effects (November 15, 1979)

Tuğba Belenli
365-389

Kastamonu Valisi Mehmet Reşid Paşa'nın 1914 yılı Vilayet Gezisi Raporuna Göre Taşköprü, İnebolu, Araç ve Devrekâni İlçeleri

According to the 1914 Vilayet Report of Kastamonu Governor Mehmet Reşid Pasha, Taşköprü, İnebolu, Araç and Devrekâni Town

Tahir Bilirli
391-406

Türk Ocakları'nın Kapatılması ve Mallarının Tasfiyesi Gaziantep Türk Ocağı Örneği
Closing the "Türk Ocakları" and Disposing of Their Goods "Gaziantep Türk Ocakları" Example

Neslihan Bolat Bozaslan
407-419

Nüfus ve Temettuât Defterlerine Göre 19. Asrın İlk Yarısında Sinirli Köyü'nün Sosyo-Ekonomik Durumu
The Socio-Economic Situation of the Sinirli Village in the First Half of the 19th Century According to the Population and Temettuât Registers

İlker Mümin Çağlar
Hasancan Eralaca
421-441

Osmanlı Devleti ve Fransa'da Sigortacılığın Gelişimi Hakkında Karşılaştırmalı Bir Analiz
A Comparative Analysis About the Development of Insurance in The Ottoman State and France

Onur Çapar
443-458

1958 Lübnan Krizi'nin Türkiye'nin Ulusal Gazetelerine Yansımaları
Reflections of the 1958 Lebanon Crisis in Turkish National Newspapers

Abdullah Ekinci
Abdullah Orak
459-476

Gökhöyük Bağları Höyüğü'nden Bir Grup Demir Çağı Seramiği; Çanak
A Group of Iron Age Ceramics from Gokhoyuk Baglari Mound; Bowls
Ramazan Gündüz
Hasan Ali Erdoğan
477-498

İngiltere ve Amerika'nın 2. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'deki Azınlık Politikası
British And American Minority Policies in Turkey During World War II
Hakan Güngör
499-513

Meclis Çalışmaları Kapsamında Amasya Mebusu Ömer Lütfi Bey'in "Bilûmum Şirketlerde Türkçe Lisani'nin Kullanılmasına Dair" Kanun Teklifi Üzerine Mecliste Yapılan Tartışmalar
Discussions in the Parliament on the Bill of Amasya Parliament Member Ömer Lütfi Bey on "The Use of the Turkish Language in All Companies" Within The scope of the Parliamentary Studies
Turgut İleri
515-531

Osmanlı Tarihinde Gerçekleştirilememiş Bir Sergi Teşebbüsü: 1894 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi Hazırlıkları
An Unrealized Exhibition Organization Attemt in Ottoman History: Preparations for Dersaadet (İstanbul) Agricultural and Industrial Exposition in 1894
Turgut Karaçoban
531-543

Suat Davaz'ın Raporlarına Göre Fransa'nın Siyasi ve Ekonomik Durumu ve Türkiye'ye Karşı Olan Politikası (1932-1939)
According to Suat Davaz's Reports, The Political and Economic Situation of France and Its Policy Towards Turkey (1932-1939)
Tuğba Korhan
545-563

Cumhuriyet Döneminde Doğu Vilayetlerinde Yaşanan Doğal Afetler ve Yapılan Yardımlar (1923-1950)
Natural Disasters That Occured and the Aids That Were Made in Eastern Provinces in the Republican Period (1923-1950)
Resul Köse
565-595

ABD Merkezli Yeni Bir Misyonerlik Modeli: İngiliz Etkisinde Amerikan Board Teşkilatı
A New USA Based Missionary Model: American Board Organization Under the Influence of British
Muhsin Önal
597-618

Azerbaycan'da Temsili Demokrasinin İşleyişi ve Medyanın Özgürlüğü
Representation on the Functioning Democracy and Media Freedom in Azerbaijan
Girayalp Karakuş
619-630

Urfa'dan Savaşa Katılan Gazilerin Gözüyle Kıbrıs Barış Harekâtı
Eyewitnesses of Veterans from Urfa in Cyprus Peace Operation
Mehmet Kısak
631-639

Sosyal Tarih Açısından Bir Hatıratın Muhteva Analizi “Gülbeden Begüm’ün Hümâyûnnâmesi”
An Essential and Comprehensive Analyze of a Memory Related Social History “The Humayunnama of Gulbadan Begum”
Hüsne Hilal Şahin
641-676

18.Yüzyıl Osmanlı Donanmasında Kereste Temini ve Karşılaşılan Sorunlar
Provided Timber And Problems In The 18th Century Ottoman Navy
Mehmet Taş
677-695

Doğu Akdeniz Kıyılarında Yapılan Kaçakçılık Faaliyetlerine Yerel Bir Örnek: Alata İskeleyi
A Local Example of Smuggling Activities on the Eastern Mediterranean Coasts: Alata Pier
Songül Ulutaş
Melike Kayam
697-709

Doğumunun 140.Yılında Neyzen Tevfik (Büyük Taarruz’a Bakışı ve Çeşitli Yönleriyle)
Neyzen Tevfik in the 140th Year of Birth (Looking at the Big Attack and His Various Aspects)
Selman Yaşar
711-722

Mervânî Devleti’nin Kurucusu Bâd b. Dostık
Founder of Mervânî State Bâd b. Dostık
Arafat Yaz
723-749

1917 Bolşevik Devrimi ve 1923 Türk Devrimi’nin Ardından Lenin ve Atatürk Figürlerinin Propaganda Afişlerindeki Yeri
The Place of Lenin and Atatürk's Figures in Propaganda Posters Following the 1917 Bolshevik Revolution and the 1923 Turkish Revolution
Samet Yerköy
751-774

17.Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar’da Câriyeler
Concubine in Üsküdar in the First Quarter of the 17th Century
Seher Yücetürk
775-790

Cumhuriyet Dönemi’nde (Muş) Varto’da Yaşanan Depremler (1946-1966)
Earthquakes in (Muş) Varto During The Republican Period (1946-1966)
Ersoy Zengin
791-811

www.turkishstudies.net/history

Turkish Studies - Historical Analysis

eISSN: 2667-5552

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Cebel-i Bereket Vilayeti'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatı *The Social And Economic Life of Cebel-i Bereket During The Initial Years of The Republic*

Necdet Aysal* - Hasan Dinçer**

Abstract: The armed action phase of the Turkish revolution was completed with the Lausanne Peace Treaty, which enabled the Turkish State to take part in international communities. After that, the efforts to establish a new order and replace the old order, which was destroyed and broken, and to give order to the state and society in accordance with the demands of social life, started. The Government of the Parliament has initiated a wide-ranging study from the very first day in order to identify the problems experienced at various stages of social life and to determine the country's numerical data on issues such as public health, economy, population, education, geography and production. As a result of these selfless efforts initiated under the auspices of the Ministry of Social Welfare, a total of twenty reports which demonstrated the reality of the subjects about Turkey's social, cultural, economic and health between the years 1922-1938 were published. These reports published under the title of "Turkey's Sanitary and Social Geography" in the early years of the Republic contain extremely important economical, social, historical, geographical and administrative information about the province and the counties. One of the reports prepared in this context and published in 1925 belongs to the province of Cebel-i Bereket. In this study, the social, cultural and economic conditions of Cebel-i Bereket transferred to the Republic period were evaluated within the framework of the said report and the developments that the city made during the Republican period were analyzed. In this context, it was determined that the city, which was identified with cotton and grain production in the Ottoman period, entered a period of great increase in agricultural product diversity and an intense industrialization period. Considering the scarcity of written sources containing healthy information about the state of Cebel-i Bereket, which reflects the economic leap phenomenon in a striking manner, it is thought that this work, which contains authentic information at first hand, will contribute to the existing literature and local history researchers.

Structured Abstract: The new Turkish State, whose foundations were laid in Ankara during the years of the National War of Independence, not only carried out an armed struggle against the occupying states but also tried to organize and improve problem areas across the country. Mustafa Kemal Pasha saw modernization and

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Assoc. Prof, Ankara University The Institute of Turkish Revolution History, Department of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution

ORCID 0000-0001-9574-6208

aysalne@gmail.com

** Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
T. Asst. Dr. Ankara University The Institute of Turkish Revolution History, Department of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution

ORCID 0000-0002-4289-9953

hdincer@ankara.edu.tr

Cite as/ Atıf: Necdet, A., Dinçer, H. (2020). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Cebel-i Bereket Vilayeti'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatı. *Turkish Studies - History*, 15(2), 345-364. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42236>

Received/Geliş: 23 March/Mart 2020

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 June/Haziran 2020

CC BY-NC 4.0

development as the basic solution to exist and live, as he witnessed how the countries and societies that were left behind and did not renew themselves, were exploited by the West and tried to be destroyed.

The armed action phase of the Turkish revolution was completed with the Lausanne Peace Treaty, which enabled the Turkish State to take part in international communities. After that, the efforts to establish a new order and replace the old order, which was destroyed and broken, and to give order to the state and society in accordance with the demands of social life, started. Moving from the fact that it would not be possible to break ties with the past at once, even though the Republic administration had made radical changes in the social and economic structure, the existing production structure for a long time was determinant in development. The socio-economic developments which took place in this period were based on the structure taken over from the Ottoman State and carried its traces.

The Government of the Parliament has initiated a wide-ranging study from the very first day in order to identify the problems experienced at various stages of social life and to determine the country's numerical data on issues such as public health, economy, population, education, geography and production. As a result of these selfless efforts initiated under the auspices of the Ministry of Social Welfare, a total of twenty reports which demonstrated the reality of the subjects about Turkey's social, cultural, economic and health between the years 1922-1938 were published. These reports published under the title of "Turkey's Sanitary and Social Geography" in the early years of the Republic contain extremely important economical, social, historical, geographical and administrative information about the province and the counties.

As one of the products of these efforts started by Mr. Refik, The Minister of Health and carried out by Dr Rıza Nur Bey, a report was prepared in 1925 by the Cumhuriyet Halk Fırkası Central Branch on Cebel-i Bereket province. "Turkey's Sanitary and Social Geography: The report called Cebel-i Bereket" reports the unknown aspects of the province and addresses to the problems and reveals the developments in the region before / after the Republic objectively. Considering the scarcity of written sources including some sound information about the situation of Cebel-i Bereket province, which experienced the development of Turkey most strikingly during Republican era, this work that contains authentic firsthand information is expected to contribute to the existing literature and local history researchers if evaluated socially and economically.

Çukurova culture has a history of thousands of years. These lands contain a rich cultural heritage from Hittites to Cileans, from the Roman-Byzantine period to the Arabs and Turks. The region, which has not changed significantly for hundreds of years, has entered a structural transformation with the Republic period. The tribes leading a nomadic life in the region, which has a folklore richness equal to the fertility of the soil, formed the basis of the Çukurova culture. Traditions, traditions, beliefs, plays, folk songs and the nourishment and clothing styles specific to nomadic life are important elements of cultural heritage. It can be said that tribal cultures constitute traditional culture in the region.

As in all Ottoman lands, the First World War deeply affected life in Cebel-i Bereket. With the declaration of mobilization, the recruitment of men and the conditions of war reduced agricultural production. Another factor affecting life in the war was the dispatch of Armenians living in the region to Syria within the framework of the Law on Dispatch and Settlement. The Mondros Armistice signed at the end of the war was the beginning of the end for the Ottoman State. The Entente States started to occupy Anatolia with secret treaties signed between them during the war within the framework of the provisions of the Armistice. The massacres that took place in Cebel-i Bereket, which was occupied by the French, caused the people living in the region called Cilicia since the early ages to take defense measures and organize them. The Adana Front is one of the fronts where the French stayed the longest and where bloody struggles took place. After this struggle, which lasted for about three years, the French ended the occupation with the Ankara Treaty of 20 October 1921 and had to withdraw from the Çukurova region on 5 January 1922.

The most important health problems during the initial years of the Republic in Cebel-i Bereket were malaria and trachoma, which had been common for a long time. Other epidemics such as cholera, plague, syphilis and tuberculosis also caused mass deaths. These negativities were due to the unfavorable environmental conditions, nutritional deficiencies, insufficient education and insufficient health services. Apart from these reasons, which were also valid for all of Anatolia, agricultural workers who had come to the region with their families to work in certain seasons lived in unsanitary conditions and spread diseases rapidly. The struggle that was started in the Republican era was effective in preventing epidemic diseases in the plain.

The region, which gained importance as a cotton and grain warehouse before the Republic, preserved this feature after the Republic and entered a period of rapid industrialization. The agricultural activities that started and developed on fertile and productive soils with cotton and grain have gradually diversified. The development of agriculture in the region has increased the number of soilless people and has caused radical changes in property relations. Mechanization in agriculture led to the expansion of the cultivation areas, and it was effective in increasing the yield by providing better and timely cultivation of the soil. It also led to a decrease in traditional partnership and caused changes in the way land was used. The Çukurova region came to the forefront with its underground and aboveground resources and hydroelectric and thermal power plants that were built during the Republican period. Gains from electricity production, agriculture, trade and industry contributed to the revival and development of the regional economy. The nomadic life, which gradually disappeared in the Republican period, was replaced by a settled order and traditional life began to lose its effect in the city centers. The widespread use of transportation and communication tools also removed local features over time.

Keywords: Ministry of Health and Social Aid, Dr. Refik Saydam, Dr. Rıza Nur, Cebel-i Bereket, Çukurova.

Öz: Türk Devleti'nin uluslararası topluluklarda yer almasını sağlayan Lozan Barış Antlaşması ile Türk devriminin silahlı eylem aşaması tamamlanmıştır. Bundan sonra yıkılan, bozulan eski düzenin yerine yeni düzen kurulması ve sosyal hayatın icaplarına uygun olarak devlete ve topluma düzen verilmesi çalışmaları başlamıştır. TBMM Hükümeti, daha ilk günden itibaren sosyal hayatın çeşitli safhalarında yaşanan sorunları tespit etmek ve halk sağlığı başta olmak üzere ekonomi, nüfus, eğitim, coğrafya ve üretim konularında ülkenin sayısal verilerini saptamak amacıyla geniş çaplı bir çalışma başlatmıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın himayesinde başlatılan bu özverili çalışmalar sonunda, 1922-1938 yılları arasında Türkiye'nin sosyal, kültürel, ekonomik ve sağlık konularındaki gerçekliğini ortaya koyan toplam yirmi rapor yayınlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında "Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası" başlığı altında yayınlanan bu raporlar, vilayet ve sancaklara ait önemli iktisadi, sosyal, tarihsel, coğrafi ve idari bilgiler içermektedir. 1925 yılında basımı gerçekleştirilen raporlardan birisi de Cebel-i Bereket vilayetine aittir. Bu çalışmada, Cebel-i Bereket'in Cumhuriyet dönemine devrolunan sosyal, kültürel ve iktisadi koşulları adı geçen rapor çerçevesinde değerlendirilmiş ve şehrin Cumhuriyet döneminde kat ettiği gelişmeler tahlil edilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı döneminde pamuk ve tahıl üretimiyle özdeşleşen kentin, Cumhuriyet döneminde tarımsal ürün çeşitliliğinde büyük bir artış ve yoğun bir sanayileşme sürecine girdiği tespit edilmiştir. İktisadi sıçrama olgusunu çarpıcı biçimde yansıtan Cebel-i Bereket vilayetinin durumu hakkında sağlıklı bilgiler içeren yazılı kaynakların azlığı dikkate alındığında, birinci elden otantik bilgiler içeren bu eserin sosyal ve ekonomik açılarından değerlendirilmesiyle, mevcut literatüre ve yerel tarih araştırmacılarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Dr. Refik Saydam, Dr. Rıza Nur, Cebel-i Bereket, Çukurova.

Giriş

Osmanlı Devleti, 1914 yılında dâhil olduğu Birinci Dünya Savaşı'ndan, Türk toplumunu savunmasız bırakmaya yönelik maddeler içeren 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Anlaşması ile çekilmiştir (Jaeschke, 1970: 1; Aybars, 1987: 105-107; Türkgeldi, 1987: 62-69). Savaşa katılan her ülke için söz konusu olan olumsuz etkiler, insan varlığı ve üretim düzeyi açısından Türk toplumu için daha yıkıcı düzeyde gerçekleşmiştir (Müderrişoğlu, 1990: 20-46). Mondros Ateşkesi sonrası başlayan işgallere karşı, sorumluluk makamındaki Saray ve Hükümetin silahlı mücadeleyi reddeden politikaları, Anadolu'da kongreler ile temelleri atılan Mustafa Kemal'in lider olarak belirlediği ulusal bir mücadeleyi doğurmuştur. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla söz konusu mücadelede yeni bir aşamaya ulaşılmıştır.

Birinci TBMM'nin Meclis Hükümeti Sistemi'ni benimsemesi; ayaklanmalar, işgaller, İtilaf Devletleri ve Saray-Hükümet'in yıkıcı politikaları gibi çok cepheli bir mücadeleyi yürütebilme çabasının sonucuydu. Bu yolda, 25 Nisan'da 6 kişilik "*Geçici İcra Heyeti*" oluşturulmuş (Dinçer,

2017:105) ve 2 Mayıs 1920’de “*Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntibahına Dair Kanun*” kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920: 185). 3 Mayıs 1920’de ise 11 kişilik “*Birinci İcra Vekilleri Heyeti*”¹ adı ile ilk TBMM Hükümeti kurulmuştur (Aslan, 2002: 37-56).

Hükümet, yasama ve yürütme faaliyetlerinin yanı sıra toplum sağlığı konularını da ele almış ve bu mealde Türk tarihinde ilk kez olarak “*Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti*” kurulmuştur. Birinci TBMM Hükümeti içinde yer alan bu Bakanlık (Şehsuvaroğlu vd., 1984: 63), Ulus’taki Ankara Vali Konağı binasında² bir odada faaliyete başlamış (Hakimiyet-i Milliye, 1922: 1), ilk olarak sağlık alanındaki hizmetleri arttırmayı, kaynakları verimli kullanmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda bulaşıcı hastalıklara karşı planlı bir şekilde mücadele edilmesi; sağlıklı kuşakların yetiştirilmesi ve sağlık hizmetlerinin ülke geneline yaygınlaştırılmasına odaklanılmıştır (Sıhhiye Mecmuası, 1942: 10; *Türkiye’de Sıhhat ve İçtimai Muavenet Teşkilatı’nın Cumhuriyet Devrindeki İnkişafı*, 1937: 7). Merkezi örgüt ve taşra teşkilatlarının yeniden yapılandırılması, hükümet tabiplikleri ve sağlık müdürlüklerinin kurulması da bu bağlamda atılan adımlardan bazılarıdır.

Birinci ve İkinci İcra Vekilleri Heyeti’nde³ iki dönem Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak görev yapan Dr. Adnan (Adıvar) Bey, 19 Mayıs 1921’de bakanlık görevini Dr. Refik (Saydam) Bey’e devretmiştir (TBMM Albümü, 2010: 18-19; Koçu ve Akbay, 1958: 212-215). Fevzi (Çakmak) Paşa’nın başkanlığında kurulan Üçüncü İcra Vekilleri Heyeti, 19 Mayıs 1921-9 Temmuz 1922 tarihleri arasında görev yapacaktır. Bu dönemde devam eden Batı Cephesi Savaşları ve Anadolu’daki göçmen ve mültecilerin sayısındaki artış⁴, devleti bir dizi önlemler almaya sevk etmiştir (Arşiv-1; Tekir, 2019: 1301-1326).

Heyet’te Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak göreve başlayan Dr. Refik Saydam, savaşın şiddetlendiği günlerde Batı Cephesi’nden Ankara’ya getirilen yaralıların tedavisi ile Anadolu’yu tehdit eden bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Doktor sayısının azlığı dolayısıyla, Ankara Sarı Kışla’da tedavi altına alınan yaralıların bakımını bizzat Dr. Refik Bey ve doktor kökenli milletvekilleri⁵ üstlenmişlerdir (Güneş, 1997: 81-105). Bu sıkıntıların yanı sıra ülkede salgın haline gelen sıtma, frengi, çiçek, trahom, tifo, kuduz ve verem hastalıkları ile uğraşmak zorunda kalmışlardır. Savaş yıllarında bu hastalıklarla ilgili düzenli istatistik tutulamamış ve bazı yöreler ile ilgili bilgiler alınamamıştır (Özkan, 1982: 195). Bu bağlamda Dr. Refik (Saydam) Bey, sağlık başta olmak üzere nüfus, eğitim, coğrafya, ekonomi ve üretim konularında ülkenin sayısal verilerini saptamak, sosyal hayatın çeşitli safhalarında yaşanan sorunları tespit etmek için geniş çaplı bir çalışma başlatmıştır. Bakanlık, bu araştırmayı bir an önce tamamlamak üzere vilayet ve sancaklardaki sağlık personellerini görevlendirmiştir (Gümüşçü, 1999: 944; Doğruöz, 2011: 276; Sayılır, 2013: 2; Tekin, 2011: 32-34).

Dr. Refik (Saydam) Bey’in 24 Aralık 1921’de bakanlıktan istifası üzerine yerine Sağlık Bakanlığı’na Sinop Milletvekili Doktor Rıza (Nur) Bey seçilmiştir (Dr. Rıza Nur, 1967: 54-70). Bu

¹ Birinci İcra Vekilleri Heyeti içerisinde yer alan Vekâletler şunlardır: “*Umuru Şer’iye ve Evkaf (Diyanet ve Vakıflar) Vekili; Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye (Sağlık ve Sosyal Yardım) Vekili; Dâhiliye Umuru (İçişleri) Vekili; Adliye Vekili; Nafia (Bayındırlık) Vekili; Hariciye (Dışişleri) Vekili; İktisat (Ekonomi) Vekili; Müdafaa-i Milliye (Milli Savunma) Vekili; Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay) Vekili; Maliye Vekili; Maarif (Eğitim) Vekili*”.

² Ankara Ulus Vali Konağı’nın bir odasında çalışmalara başlayan Bakanlık, daha sonra Hacı Bayram’da bir binaya taşınmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise Sağlık Bakanı Dr. Refik Bey’in daveti üzerine Ankara’ya gelen Avusturyalı Mimar Theodor Jost tarafından Yenışehir’de inşa edilen yeni binasında çalışmalarını sürdürmüştür.

³ Birinci İcra Vekilleri Heyeti, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa’nın başkanlığında 3 Mayıs 1920-24 Ocak 1921 tarihleri arasında, İkinci İcra Vekilleri Heyeti ise Fevzi (Çakmak) Paşa’nın başkanlığında 24 Ocak-19 Mayıs 1921 tarihleri arasında görev yapmıştır.

⁴ Dışişleri Bakanlığı’nın bünyesinde yer alan mülteci ve göçmenlerin yerleştirilme ve barındırılmaları görevi, 11 Mayıs 1921’de “*Dâhiliye Vekâletine Bağlı Olan Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi’nin, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti’ne Bağlanması Hakkında Nizamname*” ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na devredilmiştir.

⁵ Sağlık hizmetleri alanında Birinci TBMM Dönemi’nde Meclis’te on altı milletvekili görev yapmaktadır. Bunların on beşi doktor ve biri ise eczacıdır.

değişiklik, daha önce başlatılan kapsamlı çalışmayı etkilememiş (Karabulut, 2007: 152; Gökçe ve Yaprak, 2012: 39), Dr. Rıza Nur Bey döneminde de sürdürülmüştür. Bu özverili çalışmaların sonucunda Türkiye'nin sosyal hayat, coğrafya, eğitim, üretim ve sağlık konularındaki gerçekliğini ortaya koyan toplam yirmi rapor yayınlanmıştır (Dinçer, 2019: 78). Basımı gerçekleştirilen raporlardan ilki, Sinop Sıhhiye Müdürü Doktor Mehmet Sait Bey tarafından hazırlanan “*Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası: Sinop Sancağı*” isimli eserdir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından, 1922 yılında Ankara'da Ögüt Matbaası'nda bastırılmıştır (Koz, 1992: 39; Aysal, 2018: 1-28). Eserin önsözünde Dr. Rıza Nur Bey, bu kapsamlı çalışma hakkında şu bilgileri vermektedir (Mehmet Said, 1922: 1):

“... Vekâlete geldiğim zaman bu ma'lûmatın yarısını gelmiş buldum. Bunların bir kısmı güzelce, bir kısmı kıymetsiz idi ki sıhhiye müdürlerinin iktidar ve faaliyetleriyle mütenâsibdi. Bunlardan en mükemmel olanlar Sinob, Niğde, Kayseri, Kastamonu, Erzurum, Zonguldak ve Menteşe Sıhhiye Müdürlüklerinden gelenlerdir. ...Bunların arasında da Sinob'un ki birincidir. Bu halde Sinob nüshasını numune olmak üzere intihab edip, bazı tadilat ve tekemmülât icrasından sonra...”

Dr. Rıza Nur Bey, Dr. Refik Bey tarafından başlatılan çalışmanın, kendi döneminde yarısının tamamlanmış olduğunu görmüş ve Sinop, Niğde, Kayseri, Kastamonu, Erzurum, Zonguldak ve Menteşe Sıhhiye Müdürlüklerinden gelen raporları mükemmel olarak nitelemiştir. Muhittin Celal (Duru) Bey'in hazırladığı plana uyularak, Anadolu'da yeni kurulan devletin vilayet ve sancaklarını sağlık, ekonomik, sosyal ve coğrafi açılarından tanıtan ve birinci elden otantik bilgiler içeren bu eserler, altı kısım halinde hazırlanmıştır (Gümüşçü, 1999: 947; Koz, 1992: 39):

“1- Hudutlar, dağlar, nehirler, göller, madenler, ormanlar, sebze ve meyveler, vahşi hayvanlar, mülki taksimat; 2- İklim, mevsimler, sıcaklık, rüzgârlar, yağışlar; 3- Nüfus, aşiretler, giyim-kuşam, gelenek, görenek, temizlik; 4- Hastaneler, eczaneler, mektep ve medreseler, oteller, hanlar, hamamlar, hastaneler, fabrikalar, şehir ve köylerin durumu, kabristanlar, bataklıklar, içme suları; 5- Hastalıklar, zührevi hastalıklar, sıtma, verem, akıl ve sinir hastalıkları, salgınlar; 6- Doğum ve ölüm istatistikleri, sıtma ve frengi istatistik ve haritaları”

Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen ekonomik ve sosyal politikalara temel teşkil eden bu eserlerin, 1922 yılında dokuz, 1925 yılında sekiz, 1926 yılında iki, 1932 yılında bir ve 1938 yılında ise bir adet basıldığı görülmektedir. 1922-1926 yılları arasındakiler Osmanlıca, 1932 ve 1938 yılları ise Latin harfleriyle yayınlanmıştır. Bu önemli eserlerden biri de “*Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası/Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti*” dir. Cebel-i Bereket Vilâyeti Halk Fırkası Merkez Şubesi tarafından hazırlanan ve Adana Türk Sözü Matbaası'nda basılan eser⁶, vilayeti çok çeşitli yönleriyle tanıtmaktadır (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası, 1925: 1).

Cumhuriyetin ilk yıllarına ait, yerel tarih çalışmalarında kullanılacak yazılı birinci elden kaynakların sayısı çok azdır. Oysaki tarihi olayların ve ekonomik gelişmelerin yerel yansımalarını ortaya koyan bu çalışmalar, değerlendirmelerin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesinde son derece önemlidir. Bu çalışmada, yukarıda adı geçen raporun başta arşiv belgeleri ve basın üzerinden değerlendirilmesiyle yerel tarih çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Cebel-i Bereket Vilayeti'nin Tarihsel Gelişimi

Anadolu'nun eski önemli yerleşim merkezlerinden birisi olan ve verimli topraklarından dolayı tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Çukurova Bölgesi, Adana, Mersin, Cebel-i Bereket ile Antakya'nın bir kısmını içine almaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 14-15). Anadolu'nun güneyinde yer alan Çukurova'nın, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan ulaşım yolları üzerinde yer alması, tarih boyunca pek çok devletin ilgisini çekmiştir. Bu bağlantının en önemli

⁶ Eserin kapak sayfası için Bkz., EK-1.

noktası ise “*Kilikya Kapısı*” olarak isimlendirilen Gülek Boğazı’dır (Arıkoğlu, 1961: 1). Bu bağlamda, bölgenin ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesinin temel unsurları arasında, sahip olduğu coğrafi konumunun yanı sıra verimli topraklarında üretilen ve “*ak altın*” olarak bilinen pamuk da yer almaktadır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan pamuk üretimi, Çukurova bölgesinin hızlı bir sanayileşme ve kalkınma sürecine girmesine neden olmuştur (Çanak, 2013: 4).

Tarihsel süreç içerisinde çok çeşitli kavimlere otlak, yayla ve yerleşim merkezi olarak hizmet eden Cebel-i Bereket vilayeti, Amanos dağlarının güney doğu ve kuzey batı eğri çizgilerinin arasında doğal bir sınıra sahiptir. Vilayetin sınırları doğuda Antep, Maraş; batıda Adana’nın Ceyhan Kazası; kuzeyde Maraş’ın Andırın Kazası ile güneyde İskenderun Körfezini kapsamaktadır (Türkiye’nin Sıhhi İktimai Coğrafyası, 1925: 2). İsmi Amanos sıra dağlarından alan Cebel-i Bereket, *bereketli dağ* anlamına gelmektedir. Önemli sayılabilecek çöküntü ve yükseltiler gösteren bu dağların eğim uzantıları ve yükselti çizgilerinin gayet seyrek olması nedeniyle, kuzey ve kuzey doğu eğim çizgileri üzerinde yer alan İslahiye, Keferdiz, Düziçi ovaları, bölgeyi ziraat açısından son derece önemli bir konuma kavuşturmuştur (Türkiye’nin Sıhhi İktimai Coğrafyası, 1925: 3). Orman ürünleri açısından bolluk ve verimlilik simgesi olan ve haritalarda “*Amanos*” olarak geçen bu dağlara, yöre halkı “*Gâvur dağları*” adını vermiştir (Kurt, 2007: 478-480; Adana İl Yıllığı, 1991: 269-272).

1865 yılına kadar bölgedeki ağa ve derebeylerinin himayesinde kabile ve aşiret yaşamı sürdüren bölge halkı, Aziz Bey’in önderliğinde bölgede söz sahibi olabilmek için harekete geçmiştir. Özellikle Çukurova’nın Cebel-i Bereket mıntıklarında hüküm süren Ermeni derebeyleri ile uzun yıllar mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Aziz Bey’in oğlu Davut Bey, Mısır Türkmenlerinin yardımıyla pek çok Ermeni derebeyliğine son vermiş ve sonuçta Türkleri ve Türklüğü bu bölgede hâkim kılmıştır. Bu mücadelenin önderi Aziz Bey anısına, merkezi Payas olmak üzere Aziz Sancağı kurulmuştur (Türkiye’nin Sıhhi İktimai Coğrafyası, 1925: 12).

XIX yüzyıldan itibaren bölgede yaşayan kabile ve aşiretler arasındaki iç çekişmeler, eşkıyalık, asayiş sorunları devlet yönetimini harekete geçirmiştir. Böylesi bir ortamda önemli gelir kaynaklarından birisi olan Akdeniz’in önemli ihracat kapısı olan İskenderun ve Körfezinin güvenliğini sağlamak üzere bir takım önlemler alınmıştır. Derviş Paşa komutasında bir askeri kuvvet bölgeye sevk edilmiş ve bölgede kapsamlı bir ıslahat çalışmasının yapılması kararlaştırılmıştır. Sisteme karşı gelerek ayaklanan isyancılara karşı kuvvet kullanılmış ve isyan sert önlemlerle bastırılmıştır. Bölgede asayişin sağlanmasıyla birlikte oluşturulan ıslah kurulları vasıtasıyla var olan sıkıntılar giderilmeye, kabile ve aşiret yaşamına olabildiğince son verilerek, Türk aşiretleri dağlardan indirilmeye çalışılmıştır. Nitekim Amanos dağlarında yaşayan Türkler, 1864-1865 yılları arasında Sultan Abdülaziz’in yayınladığı bir fermanla ovaya indirilmiş ve ilk yerleşim merkezlerini de “*Cebel-i Bereket*”⁷ olarak adlandırmışlardır (Türkiye’nin Sıhhi İktimai Coğrafyası, 1925: 13).

Osmanlı idari sistemi içinde Halep Eyaleti’nin Payas Sancağı’na bağlı bulunan Cebel-i Bereket, 1867’de Adana Vilâyetinin kurulması üzerine Payas ile birlikte buraya bağlanmıştır (Baykara, 1988: 128). Ancak 1878 yılında sancak merkezi Yarpuz olarak değiştirilmiş, yeni bir idari birim olarak ortaya çıkan Cebel-i Bereket, sancağın merkezi haline gelmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ise sancak merkezi Yarpuz’dan Cebel-i Bereket’e taşınmış ve bu durum Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar devam etmiştir. (Hasgöl, 2016: 26-27)

Birinci Dünya Savaşı, bütün Osmanlı topraklarında olduğu gibi Cebel-i Bereket’te ki yaşamı da derinden etkilemiştir. Seferberliğin ilanıyla birlikte erkeklerin askere alınmaları ve savaş koşulları tarımsal üretimi düşürmüştür. Savaş içerisinde yaşamı etkileyen bir diğer faktör ise çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu çerçevesinde bölgede yaşayan Ermenilerin Suriye içlerine gönderilmeleri olmuştur

⁷ Islah kurulu üyelerinden tarihçi yazar Cevdet Paşa, bölgenin zenginliği ve stratejik konumundan dolayı “*Cebel-i Bereket*” olarak adlandırıldığını ifade etmektedir.

(Yurt Ansiklopedisi, 1981: 41). Adana Heyet-i Temsiliye üyesi Damar (Arıkoğlu) Bey, anılarında dönem hakkında şu bilgileri vermektedir (Arıkoğlu, 1961: 69):

“Ermenilerin Suriye’ye nakli, Adana vilayetimizi tamtakır bir boşluk haline getirdi. Çarşı, mağaza, sanatkâr namına bir şey kalmadı. Dükkânlar ve iş yerleri kapandı. Kalaycı, lehimci yokluğu bile müşküllerimizin başına geçti... Ermeni kilisesi avlusunda bir çırak mektebi açıldı... Topladığımız Türk çocukları, az zaman içinde kalaycılığı, lehimciliği, tenekeçiliği öğrendiler... Sonunda mümkün mertebe, memleketin bu küçük lüzumlu sanat erbabı çoğaldı ve ihtiyacı karşıladı...”

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti açısından sonun başlangıcı olmuştur. İtilaf Devletleri, Mütareke hükümleri başta olmak üzere, savaş sırasında kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla Anadolu’yu işgale başlamışlardır. İngilizler, Antep, Urfa ve Maraş’ı; Fransızlar ise Adana, Mersin ve Cebel-i Bereket’i işgal etmiştir. Fransızların, Ermeni İhtilal Cemiyetleriyle birlikte hareket etmeleri ve katliamlara başlamaları, ilk çağlardan beri Kilikya olarak anılan bölgede yaşayan halkın savunma önlemleri almasına ve örgütlenmesine yol açmıştır (Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 1984: 407; Türk İstiklâl Harbi, 2009: 18-19). Adana Cephesi, Fransızların en uzun süre kaldıkları ve kanlı mücadelelerin gerçekleştiği cephelerden birisidir. Yaklaşık üç yıl süren bu mücadele sonrası, Fransızlar 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile işgali sonlandırmış ve 5 Ocak 1922’de Çukurova bölgesinden çekilmek zorunda kalmıştır⁸ (Yeni Adana, 1922: 1).

Vilayetin Sosyal Yapısı

Osmanlı İmparatorluğu idaresinde toprak-nüfus ilişkisi bağlamında askere alınacak nüfusu tespit etmek için II. Selim, III. Murat ve II. Mahmut dönemlerinde genel nüfus sayımları yapılmış, II. Abdülhamit döneminde ise “*Sicil-i Nüfus Nizamnamesi*” hazırlanarak yürürlüğe sokulmuştur. Ancak farklı dönemlerde yapılan nüfus sayımlarına yönelik bu çalışmalardan sağlıklı sonuçlar alınamamıştır (Salname-i Vilayet-i Adana, 1319/1320: 136-143; Adana İl Yıllığı, 1991: 50). XX. Yüzyılın başlarından itibaren birbiri ardınca devam eden savaşlar, göç, hastalık gibi nedenlerle Anadolu’da büyük insan kaybı yaşanmış ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkeyi her açıdan kalkındırabilmek için insan gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Ülkenin temel zenginlik kaynağı olan nüfusun sayısı ve niteliklerini öğrenmek için çalışmalar başlatılmış ve 3 Mayıs 1926 tarihinde “*İstatistik Umum Müdürlüğü*” kurulmuştur (Çanak, 2016: 95).

Cumhuriyeti ilk yıllarında Cebel-i Bereket Vilayetinin nüfusunun 64.000 olduğu görülmektedir. Ancak Vilayetin doğal sınırları içerisinde yer alan ama sonradan Vilayet’ten ayrılan Ceyhan ve Ayas Kazaları bu sayıya dâhil değildir. Vilayet için hazırlanan raporda yukarıda verilen sayının yaklaşık dörtte birini, mevcut nüfus kütüğüne kayıtlı olmayanların oluşturduğu ifade edilmektedir (Türkiye’nin Sıhhi İhtimai Coğrafyası, 1925: 17). Geçmişte çok değişik nedenlerden ötürü nüfus kütüklerine kayıt yaptırmayan halkın, 1923’ten itibaren nüfus müdürlüklerine kayıtlarını yaptırmaları sonucunda vilayet nüfusunda bir artışın yaşandığı dile getirilmektedir. Vilayetin yüzölçümü, Ceyhan ve Ayas kazalarının Ceyhan nehriyle sınırlandırılan kısımları dâhil yaklaşık 10.000 kilometrekaredir (Türkiye’nin Sıhhi İhtimai Coğrafyası, 1925: 17). Bu verilerden hareketle kilometrekare başına düşen nüfus yoğunluğundaki azlık, dikkat çekicidir. Coğrafi konumu ve iklimi nedeniyle verimli topraklara sahip olan vilayetin daha çok nüfusa ihtiyacı olduğu dönemin raporlarında açıkça görülmektedir (Türkiye’nin Sıhhi İhtimai Coğrafyası, 1925: 18):

“... Nüfus kesâfetindeki azlık bî-t-tâbi câlib-i nazardır. Bütün bereketine ve ehemmiyet-i mevki’iyesine nazaran nüfus azlığı, vilâyet hesabına mûcib-i endişedir. Bu itibarla vilâyetin nüfusa ihtiyacı derkârdır. Kış mevsimini vilâyetimiz dâhilinde geçiren ve binâen-âleyh vilâyetin kâbiliyât ve ahvâl-i tabîyesiyle kesb-ül-ülfet ve ünsiyet eylemiş

⁸ Fransız ve Ermenilerin Adana’dan çekilmeleriyle ilgili olarak bkz., EK-2.

olan ale't-tahmin nüfusa bâliğ aşâ'ir-i seyyarenin vilâyet dâhilinde iskânları pek muvafık ve mümkün olabilecektir. Aşa'ir-i seyyarenin meşğale-i hâzıraları muhtelif cins ve nev'inde külliyetli hayvan yetiştirmek olduğuna göre tebdil-i meşğale külfetine birdenbire mâ'ruz kalmamaları ve istihsâl buhranından vikâyeleri itibariyle kâbiliyet-i hâzıralarından istifade etmek ve tedricen temayül edecekleri mecburiyet hiss edecekleri ziraat için de vüs'ât ve kâbiliyeti pek yüksek arazi dâhilinde iskânlarını te'min eylemek, her nokta-i nazardan bir icâbet ve isabettir..."

Kış mevsimini vilayet sınırları içerisinde geçiren göçebe aşiretlerin geçimlerini hayvancılık yaparak sağladıkları, çok çeşitli cins ve türde hayvan yetiştirdikleri bilinmektedir (Arıkoğlu, 1961: 3). Bu kesimin yerleşik hayata geçirilmeleriyle birlikte bir üretim değişikliği ve mağduriyetler de söz konusu olacaktır. İskân sırasında göçmenlerin geniş, verimi yüksek ve ziraata uygun arazilerde iskân edilmeleri ve başlangıçta onların var olan yeteneklerinden faydalanmak, bu sıkıntıları bir parça da olsa ortadan kaldıracaktır. Vilayet sınırları içerisinde göçmen aşiretlerin yerleştirilmelerine en uygun yerler arasında Bağçe Kazasının Haruniye Bucağı gösterilmektedir (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası, 1925: 18). Söz konusu yöre havası, ziraat ve hayvancılığa uygun verimli topraklarıyla göçmen aşiretlerin ilgisini çekecektir. Adı geçen Kazanın Keferdiz Bucağı ve İslâhiye Ovası da, üretim potansiyeli açısından ziraata son derece uygun arazilerdir. İskânlar sırasında ovalara yerleştirilecek nüfusun ziraatla uğraşmaları ve dağ kısımlarına yerleştirilecek nüfusun ise ormancılık başta olmak üzere zeytincilik, fıstık-fındıkcılık, meyvecilikle uğraşmalarının uygun olacağı değerlendirilmiştir. Vilayetin Çukurova varyantlarında yer alan ormanların zeytin, fındık, fıstık ağaçlarıyla dolu olduğu ve geçmişte de bu alanlarda bağcılık ve zeytinciliğin geniş ölçüde yapıldığı belirtilmiştir.

Vilayetin nüfus kütüğüne kayıtlı olmayanlarla birlikte yaklaşık 80.000 nüfusu, göçebe aşiretlerin yerleşik hale getirilmesiyle yaklaşık 120.000 kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu nüfus artışı, bölgede üretim potansiyelini artıracak ve bölgenin kısa süre içerisinde kalkınmasına yardımcı olacaktır. Bununla birlikte Vilayetin coğrafi durumu ve topraklarının genişliği dikkate alındığında en az 40-50.000 kişilik bir nüfusu da barındıracak bir konumda olduğu görülmektedir (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası, 1925: 19).

Vilayet sınırları içerisinde ikamet edenlerin büyük çoğunluğunu Türk unsuru oluşturmaktadır. Türkmen aşiretlerinin Anadolu'ya girişleri, Arap-İslam devletlerinin uçbeyleri olarak güneyden, Malazgirt Savaşı sonrasında da doğudan olmak üzere iki dalga halinde gerçekleşmiştir. Bunlardan Adana ve yöresini fethedenler toprağa bağlanmış ve büyük ölçüde boy düzenlerini yitirmişlerdir. Türkistan'dan gelerek Cebel-i Bereket topraklarında yerleşik hayata geçen bu aşiretler, kimliklerini halen muhafaza etmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Cebel-i Bereket Vilayeti kazalarında ikamet eden Türk aşiretleri arasında şunlar yer almaktadır⁹ (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası, 1925: 9):

"Osmaniye Kazası; Tacirli, Ulaşlı, Kumarlı aşiretleri ve Rumeli göçmeni; Dört Yol Kazası; Bozdoğan aşireti ve Rumeli-Girit göçmeni; Ayas Kazası; Bozdoğan aşireti ve Rumeli göçmeni; Ceyhan Kazası; Bozdoğan aşireti, Cerid aşireti, Rumeli, Kürt ve Çerkez göçmeni; Bağçe Kazası; Farsak ve Dilgili aşireti; İslahiye Kazası; Ökçe İzzeddin aşireti ve Kürt aşiretlerinden Çelikanlı, Delikanlı, Musikanlı, Şerikanlı, Ekbayanlı, Bilikanlı, Beveriyanlı, Melikanlılar; Hassa Kazası; Ökçe İzzeddin aşireti ve Aydınlı göçebe aşireti"

Topraklarının verimliliğine eşit bir folklor zenginliğine de sahip olan Cebel-i Bereket'te, yüzlerce yıl göçebe yaşamı sürdüren Türk aşiretleri, Çukurova kültürünün temelini oluşturmuşlardır. Yüzyıllarca birbirleriyle ilişki kurmalarıyla ortaya çıkan gelenekler, görenekler, inançlar, oyunlar, türküler, göçebe yaşamına özgü beslenme ve giyim-kuşam biçimleri, kültürel mirasın en önemli öğelerindendir. İslahiye Kazası çevresinde yaşayan yerleşik Kürt aşiretlerinin ise bu uzun süre

⁹ Bakınız, EK-3.

zarfında Türkleşmiş bir halde bulundukları (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası, 1925: 10), Ceyhan Kazasındaki Çerkezlerin ise kendi öz benliklerini korumaya çalıştıkları görülmektedir. Adı geçen raporda, bölgede yaşayan Çerkezlerin sayısının az olduğu ve herhangi bir konuda etkin olabilmelerinin olanaksız olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Bu bilgi çerçevesinde Çerkezlerin bölgede etkinliklerini kaybetmeleri, milli kimliklerinin korunmasına hizmet eden kurumların ortadan kalkması ve bölgede Türk çoğunluğu arasında kalmış olmaları gibi nedenlere bağlanabilir.

Çukurova'da yüzlerce yıl boyunca Hristiyanlık egemen olmuş, VII ve VIII. yüzyılda Abbasilerin ardından Türklerin bölgeye gelmeleriyle, Anadolu'nun Türkleşme süreci içinde Müslümanlık da ön plana çıkmaya başlamıştır. XVIII. yüzyılda Müslümanlar bölgede çoğunluk haline gelmiştir. Uzun yıllar Müslüman ve Hristiyan halk bölgede uyum içerisinde yaşamış, 5 Ocak 1922'de Ermenilerin bölgeyi terk etmesiyle Hristiyan nüfus bir hayli azalmıştır.

Cebel-i Bereket Vilayetinin İslahiye Kazası içindeki çok az Türk köyü ve birkaç Kürt köyü alevidir. Bununla birlikte Vilayet yerleşiklerinin büyük çoğunluğu Hanefi mezhebinden olup dine karşı pek saf ve çok kuvvetli bir bağlılık söz konusudur. Özellikle aşiret yaşamının kuralları dolayısıyla din önemli ölçüde doğallığını korumuş ve çok az bir bozulma söz konusu olmuştur (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası, 1925: 11). Bölgede boş inançların giderek azaldığı ve halkın aşırılıklardan uzak durduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı köylerde devam eden boş inançlar arasında kiriş bağlatmak, köz sayımı, yağ veya bulamaç dökmek gibi uygulamalar ile köpeğin uluması ve baykuşun ötmesinin uğursuzluk addedilmesi sayılabilir. Bu boş inançlar, daha çok doğum, ölüm ve hastalık sırasında kendisini göstermektedir (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 148). Fakat bu boş inanışlar, toplumsal, ekonomik gelişmeler ve kültürel düzeyin yükselmesiyle büyük ölçüde azalma göstermektedir.

Vilayetin Ekonomik Durumu

Çukurova, Akdeniz iklim özelliklerini taşımakta, yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlıdır. Cebel-i Bereket Vilayetinin sınırları içerisinde etkin ve faydalı rüzgârlar, yağmur yönleri, ısı derecesi, kuruluk ve nem, Akdeniz ikliminin koşullarını içinde barındırmaktadır¹⁰ (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası, 1925: 4; Adana Halk Evi, 1934: 11-12) Bu coğrafi konum, vilayete tarım yönünden çok büyük avantajlar sağlamaktadır. Kuzeyinin dağlık, rüzgârlara kapalı olması, güney ve batısının ılık deniz rüzgârlarına açık olması, ova kesimini adeta bir sera durumuna getirmiştir. Bölgenin alüvyonlu ve bereketli toprakları, her türlü bitkinin yetişmesine elverişlidir (Adana Halk Evi, 1934: 55). Elde edilen başlıca ürünler pamuk, buğday, turuncgiller, arpa, pirinç, fasulye, karpuz, kavundur. Ancak bölge halkı, Cumhuriyetin ilk yıllarında ziraat başta olmak üzere portakalcılık, kerestecilik, odunculuk ve kömürcülük gibi iş kollarında ilkel yöntemlerle çalıştığından ekonomik açıdan çok fazla verim alamamıştır. (Salname-i Vilayet-i Adana, 1319/1320: 285-293) Vilayetin var olan yeraltı ve üstü zenginlikleri dikkate alındığında, bu kaynakların etkin bir şekilde kullanılması bölge ekonomisinin hızlı bir şekilde gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Vilayet sınırları içerisinde kışları ovada geçirip, yazları Toros yaylalarına çıkarak göçebe bir yaşam sürdüren Türkmen ve Yörükler, genel olarak hayvancılıkla geçinmekte ama hayvancılık vilayet ekonomisinde önemli yer tutmamaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 136).

Çukurova bölgesi ulaşım açısından tarih boyunca stratejik bir konumda yer almıştır. Doğal bir trafik kesişme noktasında yer alan bölge, deniz ve karayolları ile Anadolu içlerine ya da doğu ve güney doğu Anadolu'ya bağlanmaktadır. Çukurova bölgesinin iki temel karayolundan biri kuzey-güney, diğeri ise doğu-batı hattıdır. Cebel-i Bereket Vilayetinin önemli karayolu hat uzunlukları şu şekildedir (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası, 1925: 6):

¹⁰ Bakınız, EK-4.

“91 kilometre uzunluğunda güney sınırı uç noktasına kadar devam eden Toprakkale-Osmaniye-Hasanbeyli-Keller-İslahiye-Meydan-Ekbez hattı; Keller-Maraş şosesinin Vilayet içerisinde kalan yaklaşık 12 kilometrelik bölümü; Keller şosesinin Vilayet içerisindeki 100+32 kilometrelik bölümü; 35 kilometre uzunluğundaki Osmaniye-Çardak köyü-Yarbus Bucağı arasındaki hat”

Bunlardan Toprakkale-Osmaniye-İslahiye şosesi, İstanbul-Bağdat Demiryolu hattının yapımından önce çok önemli iken demiryolu hattının yapımıyla birlikte eski önemini kaybetmiştir. Zira demir yoluna çok yakın ve paraleldir. Keller-Maraş ve Keller-Antep yolları ise geçmişten günümüze ekonomik açılarından önemlerini korumaktadırlar. Ayrıca bu iki yolun, Türkiye-Suriye sınırına yakın olması ve Bağdat Demiryolu hattıyla doğu illeri arasındaki askeri ve ekonomik bağlantıyı sağlaması açısından son derece önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Özellikle Çardak-Yarbus yolu, Cebel-i Bereket'in en bol ve yoğun orman bölgelerini, Osmaniye ve Ma'mure istasyonlarına bağladığından, orman ürünleri açısından vilayet ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Cebel-i Bereket sınırları içerisinde Bağdat demiryolunun 130 kilometrelik bölümüyle, Toprakkale-İskenderun hattının 40 kilometrelik bölümü bulunmaktadır. Her iki hat Vilayeti, tarım yapılabilir yerler ve ormanlık alanlar olmak üzere iki uygun parçaya ayırmıştır. Vilayetin tarıma elverişli arazisi, Toprakkale-İskenderun hattının sağ ve Bağdat hattının sol tarafı olup bu geniş arazi çevresinde on iki tren istasyonu bulunmaktadır. (Türkiye'nin Sıhhi İktimai Coğrafyası, 1925: 7).

Cebel-i Bereket Vilayetini kuzey-kuzey batı ve batı yönlerinden sınırlamış olan Ceyhan nehri, basit ulaşım araçlarıyla taşımacılık yapmaya son derece uygundur. Bu nehrin ağzından başlayarak Haruniye bucağının batı kısımlarına kadar uzanan hat üzerinde orman ürünleri ve kereste taşınması yapılmaktadır. Nehir ağzının Yumurtalık limanına bağlantısı, geçmişte olduğu gibi gelecekte de vilayetin ekonomik açıdan gelişmesine katkı sağlayacaktır (Türkiye'nin Sıhhi İktimai Coğrafyası, 1925: 5). Bölgede Yumurtalık-Payas arasında ve İskenderun Körfezi içinde tahminen 50 kilometre uzunluğunda bir deniz yolu mevcuttur.

Çukurova bölgesinde çağdaş anlamda sanayi, XIX. Yüzyıl ile XX. Yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır. Pamuk üretiminin artması ve dış pazarlara açılma, bölgeye çağdaş tarım araçlarının girişini ve yeni fabrikaların açılması sürecini hızlandırmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgenin ekonomik yaşamında yabancı şirketlerin ağırlığı sürmektedir. Sanayi işletmeleri çoğunlukla değirmen, un, çırçır, prese ve buz fabrikalarından oluşuyordu. Tam anlamıyla fabrika olarak iplik-bez fabrikası vardı. Cumhuriyet döneminde Çukurova bölgesinde sanayinin gelişimi Teşvik-i sanayi Kanunu'nun sağladığı olanaklardan da etkilenmiştir (Osmaniye İli Raporu, 2000: 28-29; Yurt Ansiklopedisi, 1981: 135). Bölgede kurulan ve gittikçe büyüyerek gelişen fabrikalar, kendi makineleri için gerekli katı yakıtları uzak mesafelerden getirttiklerinden, ekonomik açıdan sıkıntıya düşmektedirler. Bu sorunun çözülmesi ile Cebel-i Bereket Vilayetini ekonomik açıdan ileriki yıllarda daha iyi seviyelere ulaştıracağı düşünülmektedir.

Cebel-i Bereket'in sahip olduğu geniş ormanlar (Türkiye'nin Sıhhi İktimai Coğrafyası, 1925: 28) ve yeraltı ve üstü bol su kaynaklarından elde edilen enerjinin sanayide kullanılması, yukarıda bahsedilen sorunları ortadan kaldıracaktır. Bölge ziraat sahası olarak uzun yıllar etkinliğini koruyabilir ama geleceğin en önemli enerji kaynaklarından birisi olarak değerlendirilen elektrik kuvveti ile Cebel-i Bereket, Çukurova'nın gelecekte en önemli elektrik depolarından birisi olacaktır. Cebel-i Bereket dağlarının Çukurova'ya bakan ve uzanan varyantlarından akan ve Ceyhan nehrine ulaşan, her mevsimde akıntısı süren ve sel suyu niteliği taşıyan ırmakları, dereleri çok önemli ve çok dikkat çekici inişler yapmakta olduğundan yüksek değerde elektrik üretimi yapmaya uygundur. Bölgeden elde edilen elektrik enerjisiyle yine bölgede bulunan çok değişik madenlerin işletilmesi, bölgenin hızlı bir şekilde kalkınmasının yolunu açacaktır (Türkiye'nin Sıhhi İktimai Coğrafyası, 1925: 20).

Çukurova bölgesi, yaz mevsiminde sıcaklığın artış göstermesiyle (50-60 derece) halk, hava, su ve diğer doğal güzelliklerinden yararlanmak için yaylalara akın etmektedir. Bölgede en çok rağbet edilen yerler arasında da Cebel-i Bereket yaylaları gelmektedir. Ancak bu yaylalarda sağlık, yol konusunda sıkıntılar söz konusu idi. Cumhuriyet döneminde Vilayet'in ve ilçelerinin inşa edilen karayolları ile yayla kesimlerine bağlanması, yöre halkının ulaşım sorununu çözmek yanında (Türkiye'nin Sıhhi İktimai Coğrafyası, 1925: 21), Vilayet'in kültür ve turizm açısından gelişmesine, zenginleşmesine katkı yapmıştır.

Cebel-i Bereket'te Cumhuriyetin ilk yıllarında en önemli sağlık sorunu, eskiden beri yaygın olan sıtma ve trahomdur. Kolera, veba, frengi ve verem gibi başka salgın hastalıklar da kitlesel ölümlere yol açmaktadır. Bu olumsuzluklar, çevre koşullarının elverişsiz olması, beslenme eksiklikleri, eğitim yetersizliği, koruyucu sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 125-126). Tüm Anadolu için de geçerli olan bu nedenlerin dışında, belirli mevsimlerde çalışmak için aileleriyle bölgeye gelen tarım işçileri, sağlıksız koşullar içerisinde yaşamakta ve hastalıkları hızla yaymaktadırlar. Cumhuriyet döneminde başlatılan mücadele, ovada salgın hastalıkların önlenmesinde etkili olmuştur.

Cebel-i Bereket Vilayeti Halk Partisi Merkez Şubesi tarafından hazırlanan 1925 tarihli raporda, vilayette acil olarak çözülmesi gereken sorunlar ayrıntılı bir şekilde dile getirilmiştir (Türkiye'nin Sıhhi İktimai Coğrafyası, 1925: 23). Özellikle şahısların tasarrufunda bulunan ve tapuda kayıtlı olmadığından vergiye de tabii bulunmayan arazi miktarı, vergiye tabi arazi miktarından çok daha fazladır. Kereste, kömür, odun gibi orman ürünlerinin kayıtları tutulmamakta, Vilayet'in yıllık gerçek ihracatıyla, bu ihracat sırasında alınan vergi miktarları arasında on misline yakın fark vardır. Bu durum mali açıdan gelir-gider konusunda açıklara yol açmaktadır. Kayıpların ortadan kaldırılmasıyla gelir-gider dengesinin sağlanabileceği ifade edilmektedir. Vilayet içerisinde tapu-kayıt defterlerinde hatalar söz konusudur. Aynı arazi üzerinde değişik tarihlere ve şahıslara ait birçok tapu bulunmaktadır. Raporda yer verilen bu kapsamdaki toplumsal problemlerin Cumhuriyet döneminde de tam anlamıyla çözülemediği görülmektedir.

Bölgede yaşanan bu karışıklığın ortadan kaldırılabilmesi için bir an önce ziraatin iyileştirilmesi, topraksız çiftçileri üretime katmak için arazilerin halk arasında paylaştırılması gerekmektedir. Bu sorunların ortadan kalkması, bölgede endüstriyel gelişimi hızlandıracak ve kolaylaştıracak kuşkusuzdur (Türkiye'nin Sıhhi İktimai Coğrafyası, 1925: 25). Cebel-i Bereket Vilayetinin henüz geniş ve yeterli ölçüde tanıtımının yapılmadığı ifade edilen raporda (Türkiye'nin Sıhhi İktimai Coğrafyası, 1925: 30), tanıtım için çalışmaların başlatıldığı, yakın gelecekte Vilayet'e pek çok girişimcinin yatırım için geleceği ve var olan nüfusun kademeli olarak artış göstereceği ifade edilmektedir¹¹. Toprak dağılımı konusunda adil bir çözüm bulunamamakla birlikte, yörenin tarımda makineleşme, tarım bilgisinin/üretiminin artması, sanayileşme, kentin turistik değerinin tanıtılması konularında Cumhuriyet döneminde büyük bir gelişme kat etmiştir.

Sonuç

Ulusal Bağımsızlık Savaşı yıllarında Ankara'da temelleri atılan yeni Türk Devleti, bir taraftan işgalci devletlere karşı silahlı mücadeleyi yürütmüş, diğer taraftan ülke genelinde, sorunlu alanları düzenlemeye ve iyileştirmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa, çağın gerisinde kalmış olan, kendini yenilemeyen ülkelerin ve toplumların, Batı tarafından nasıl sömürüldüklerine, yok edilmeye çalışıldıklarına tanık olduğu için, hayatta kalabilmek için modernleşmeyi ve kalkınmayı temel çözüm olarak görmüştür. Bu amaç doğrultusunda Birinci Meclis'te Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, sağlık hizmetlerini düzenlemek, sosyal yardım çalışmalarını yürütmek, serbest hekimlik ve eczacılık faaliyetlerini denetlemek gibi görevler üstlenmiştir. Bakanlık, aynı zamanda Anadolu'nun sosyal, kültürel, ekonomik ve sağlık durumunun tespiti için bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışma sonunda elde

¹¹ Bakınız, EK-5.

edilen bulgular çerçevesinde, sosyal hayatın icaplarına uygun olarak topluma ve yeni kurulan devlete şekil ve düzen verilmeye çalışılmıştır.

Sağlık Bakanı Dr. Refik Bey'in başlatmış olduğu ve Dr. Rıza Nur Bey'in devam ettirdiği bu çalışmaların ürünlerinden biri olarak, Cebel-i Bereket vilayeti hakkında, Cumhuriyet Halk Fırkası Merkez Şubesi tarafından 1925'te bir rapor hazırlanmıştır. “*Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket*” isimli rapor, vilayetin bilinmeyen yönleri, sorunlarını ele almakta ve Cumhuriyet öncesi/sonrası bölgede yaşanan gelişmeleri objektif olarak gözler önüne sermektedir. Osmanlı döneminde üretimi pamuk ve tahıl ile sınırlı olan bölge, Cumhuriyet döneminde bu özelliğini korumuş, ayrıca hızlı bir sanayileşme dönemine girmiştir. Bu gelişme, Osmanlı döneminde tarımsal araçlar ve sanayi malları konusunda ilin dışı bağımlı olma özelliğinin değiştiğini kanıtlamaktadır ki, pamuklu dokuma, elyaf, polyester, sigara, tuğla, çimento, hidroelektrik/termik santraller, muhtelif tarım makineleri üretimi kentte gerçekleştirebilmiştir. Verimli, bereketli topraklarda pamuk ve tahıl ile başlayan ve gelişen tarım faaliyetleri, ürün çeşitliliğini arttırmıştır. Söz konusu gelişmeler bölgedeki topraksız insan sayısını arttırmış, geleneksel ortaklılığın azalmasına yol açarak toprağın kullanım biçiminde değişikliklere neden olmuştur.

Çukurova kültürünün binlerce yıllık bir geçmişi vardır. Bu topraklar, Hititlerden Kilikyalılara, Roma-Bizans döneminden Araplara ve Türklere dek uzanan zengin bir kültür mirasını içinde barındırmaktadır. Yüzlerce yıl önemli bir değişme göstermemiş olan bölge, Cumhuriyet dönemiyle birlikte yapısal bir dönüşüm içerisine girmiştir. Toprağın verimliliğine eşit bir folklor zenginliğine sahip olan bölgede göçebe yaşamı sürdüren oymaklar, Çukurova kültürünün temelini oluşturmuşlardır. Gelenekler, görenekler, inançlar, oyunlar ve türküler, göçebe yaşamına özgü beslenme ve giyim kuşam biçimleri kültürel mirasın önemli öğelerindendir. Bölgede geleneksel kültürü aşiret kültürlerinin oluşturduğu söylenebilir. Cumhuriyet döneminde tedricen ortadan kalkan göçebe yaşamın yerini yerleşik düzen almış ve geleneksel yaşam, kent merkezlerinde etkisini yitirmeye başlamıştır. Ulaşım ve iletişim araçlarının yaygınlaşması zamanla yerel özellikleri de büyük oranda ortadan kaldırmıştır.

Kaynakça

- “Fevkalâde Nüshası: Dr. Refik Saydam'ın Aziz Hatırasına” (1942). *Sıhhiye Mecmuası*, Sıhhat ve İctimai Vekâleti Yayınları.
- Adana Halk Evi* (1934). Türk Sözü Matbaası.
- Adana İl Yıllığı* (1991). Kemal Matbaası A. Ş.
- Arı, K. (2015). “Cumhuriyetin Sağlık Devrimcisi Dr. Refik Saydam”. *Vatan ve Sıhhat Tıbbiyyenin Yurtseverliği*. (Ed. Eren Akçiçek, Fevzi Çakmak), Bulaşıcı Hastalıkları Önleme Derneği Yayınları.
- Arıkoğlu, D. (1961). *Hatıralarım*. Tan Gazetesi Matbaası.
- Aslan, Y. (2002). “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)”. *Türkler-Cumhuriyet*, (Ed. Hasan Celal Güzel vd.), C. 16. Yeni Türkiye Yayınları.
- Aybars, E. (1987). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. C. I, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Aysal, N. (2018). “Yerel Tarih Araştırmalarına Işık Tutacak Bir Rapor: Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilâyeti”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (KOUSBAD)* 7, 1-28.
- Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Cebesoy, A. F. (2000). *Milli Mücadele Hatıraları*. Temel Yayınları.

- Çanak, E. (2016). "1927 Nüfus Sayımına Göre Cebelibereket Vilayetinin Demografik Yapısı". *Akademik Bakış Dergisi*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, 54, 95-107. <https://dergipark.org.tr/en/pub/abuhbsd/issue/32956/366236>.
- Çanak, E. (2013). *Cumhuriyet Döneminde Tarihi, Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Seyhan (Adana) Şehri (1923-1956)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Çavmak, Ş. ve Çavmak, D. (2017). "Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi ve Sağlıkta Dönüşüm Programı". *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 1(1), 48-57.
- Çelik, K. (1999). *Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*. TTK Basımevi.
- Devellioğlu, F. (1982). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Aydın Kitabevi.
- Dinçer, H. (2019). "Kurtuluşun Sonra Gaziantep (Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Gazi Ayıntab Vilayeti)". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX(38), 75-97. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cttd/issue/50526/657202>.
- Dinçer, H. (2017). "TBMM'nin Açılması ve Yeni Türk Devleti'nin Kuruluşu". *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. (Ed. Temuçin F. Ertan), 103-110, Siyasal Kitabevi.
- Doğruöz, T. (2011). "Kırklareli Tarihine Işık Tutacak Bir Eser: Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti". *History Studies*, International Journal of History, 3(1), 276-284. http://dx.doi.org/10.9737/hist_289.
- Dr. Refik Saydam 1881-1942 Ölümünün 40. Yıl Anısına (1982). Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları.
- Dr. Rıza Nur (1967). *Hayat ve Hatıratım*. I. Cilt, Altındağ Yayınevi.
- Gökçe, N. ve Yaprak, M. (2012). "Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Kırklareli Vilayeti Adlı Esere Göre Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Kırklareli'nde Folklorik Tıp". *Lokman Hekim Journal*, 2(1), 39-42. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mutftd/issue/43159/523458>.
- Gümüşçü, O. (1999). "Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak: Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV(45), 939-968.
- Güneş, İ. (1997). *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hâkimiyet-i Milliye* (1922). 4 Temmuz, 1.
- Hasgöl, S. (2016). *Salnâmelere Göre Adana Vilayeti'nin Demografik ve Kültürel Yapısı (Adana Merkez, Kozan, Cebel-i Bereket, İçel ve Mersin Sancağı)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı.
- Jaeschke, G. (1970). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*. TTK Yayınları.
- Karabulut, U. (2007). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi/ÇTTAD*, VI(15), 151-160. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cttd/issue/25238/266821>
- Kocatürk, U. (1988). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Koçu, R. E. ve Akbay, M. A. (1958). “Dr. Abdülhak Adnan Adıvar”. *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
- Koz, M. S. (1992). “Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası”. *IV Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C. I, 37-58, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kurt, Y. (2007). “Osmaniye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, 478-480, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mehmet Said (1922). *Türkiye’nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Sinop Sancağı*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, Öğüd Matbaası.
- Müderrişoğlu, A. (1990). *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Osmaniye İli Raporu* (2000). (Haz., İsmail Bircan, Ethem Kulhan, Metin Özaslan, Ali Sabuncu), Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Özkan, O. (1982). “Atatürk Döneminde Sağlık Politikası”. *Atatürk Dönemi Ekonomik Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Resmî Gazete* (1933). “Bazı Vilâyetlerin İlğası ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun”. Sayı 2411, 27 Mayıs, 2510-2511.
- Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl* (1973). Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları.
- Salname-i Vilayet-i Adana*, (1319/1320). Adana Vilayet Matbaası.
- Sayılır, B. (2013). “Milli Mücadele Döneminde Batı Karadeniz’in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı (Türkiye’nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre)”. *Akademik Bakış Dergisi*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, 38, 1-20.
- Şehsuvaroğlu, B. N. vd. (1984). *Türk Tıp Tarihi*, Taş Kitapçılık Yayınları Ltd. Şirketi.
- TBMM Albümü 1920-2010* (2010). (Ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel), 1. Cilt, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1336/1920). Devre 1, C. 1, 02 Mayıs.
- Tekin, G. (2011). *Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâletinden Sağlık Bakanlığı’na (1920-2000)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Tekir, S. (2019). “Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâletinin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)”. *Belgi Dergisi*, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2(18), 1301-1326. <https://doi.org/10.33431/belgi.547721>.
- Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi* (2009). Cilt IV, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920- 29 Ekim 1923)* (1984). C. IV, Kısım I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Yayınları.
- Türkgeldi, A. F. (1987). *Görüp İştittiklerim*. TTK Yayınları.
- Türkiye’de Sıhhat ve İctimai Muavenet Teşkilatı’nın Cumhuriyet Devrindeki İnkişafı* (1937). Ankara.
- Türkiye’nin Sıhhi İctimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti*, Büyük Millet Meclisi Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti (1925). Türk Sözü Matbaası.

Yeni Adana (1338/1922), “5 Kanun-ı sâni 1338 Sevgili Adana Mülhakatının Tamamen Anavatana İlhâk Ettiği Bir Gündür”. Sayı 197, 5 Kanun-ı sâni, Perşembe, 1.

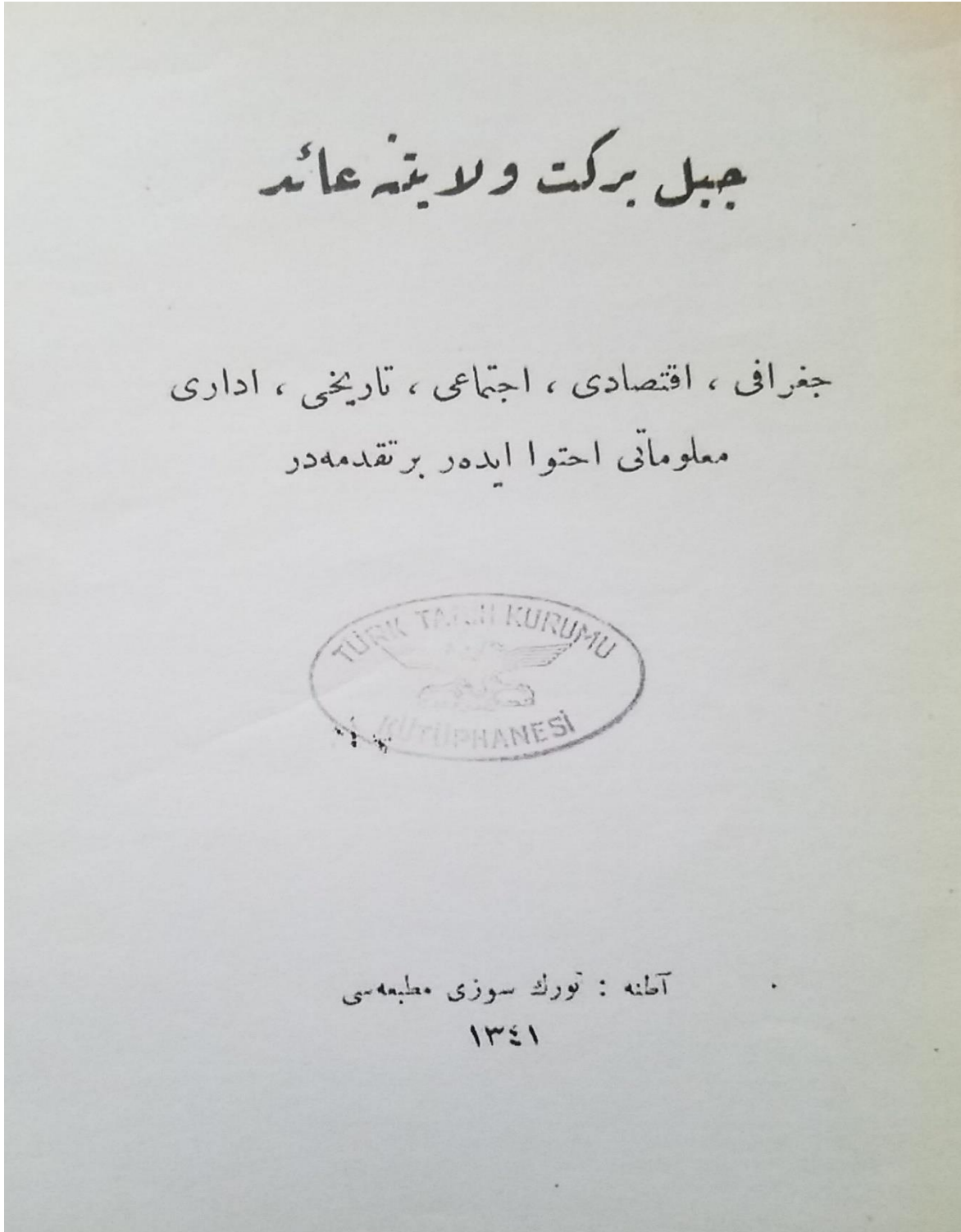
Yurt Ansiklopedisi (1981). *Türkiye, İl İl: Dünyü, Bugünü, Yarını*. C. 1, Anadolu Yayıncılık A.Ş.

Arşiv Kaynakları

Arşiv-1, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (B.C.A), Sayı:840, Fon: 30.18.1.1 Yer No: 3.19.8.

EKLER

Ek-1

Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti, Büyük Millet Meclisi Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, Türk Sözü Matbaası, 1925, s. 1.

Ek-2

اٹلیکی سہار

کون آشیری چیقار خلقی غزته در

۱۳۷ - ۱۳۸

صاحب و مسئول مدیری احمد رمزی

محل ادارہ: مکتبہ صنایع اتصالہ در

درج اولیائے اوراق اعادہ ایڈیز

مخصوص ایچون غزہ مدیریہ مرحمت ایڈیلر

نسخہ ہر پرده ۵ فروشد

نسخہ ہر ۵ کانون ثانی ۳۳۸ - ۳۳۹ جاذی الاول ۱۳۴۰

آدرس: آٹھہ (یک املہ)

۵ کانون ثانی ۳۳۸ سوکیلی اٹنہ و ملحقانک تماماً انا وطنہ التحاق ایتدیکی بر کوندر

بو کون، اٹنہ نکل ملی بایر امیدر

بوسود کونلرک اوغز نده شہد اولان قهرمانلرک و ختہ بیکر چہ فاتحہ، صاغ لالارہ بیکر چہ منت و شکران

مصرده اختلال

مصر و طبرورلریک ریشی سید زغول پاشانک [۱] سیلانہ قی

ایستقل

۳۳۴ کانون اولک بکرمنجی برنجی

کون، قانقماق رومیونک قوماندانیدی

اومنی کولیلرین مرکب برقمطہ عسکرہ

اٹنہ منی اشغال ایتدی

بر تارخندن سوکرہ عصرلدری

کولکندنہ قانقوسر، مسعود یاشادینیز

پارامز پوئی، پوئی اقول ایتدی

مرکون دود، مام آرتیزان بوغازلری

طیقایان بیکرچہ اضطرار وائم ایتدی

قیودلوق، بونلرک کنای کیمہ خاند

اولورسہ اولسون شہسزک، پویشطراق

بو آجیری بڑچہ کور، بڑ طادیوردق

بر کیمہ منی عصرل کی، اوزون دوام

ایدن اوزمانلورده، پردفہ دھا آلاق،

وگوردک، استغلاک مالک اولمان مللر

نقدیر ماضی، نقدیر قرہ طالیلدر

پوئی شات ولوئی نارخه ترک ایتدی

اوغزاب و آتش دولو ماضی، پوکون زدن

ایدا اوزاقلاشمن، اوقمستندہ قیضاق

استغلاک سولک درجہ صادق بر کتہ

براقشدر

بیکرچہ اولاد، قارداش قانسان

اوزوندہ حیات پوان، ایچیزی دافا

طوتوشدران استقلال عشقک زہ پیش

ایتدی شو جنت طوبراقدر، هیچ بر

بیایچی کولکک دولاشوب بزم صالانسان

اوق امان پوقدر

چونکہ، شو ملکک استقلال، حریت

باراق بوقسولقک ناولدینی بالذات زہر

کی طاقش پو اوغورده جان آجیسی مال

قانوسی کومہ مشید، بوزلی داغزک

نیسندہ، قیا قوقلرندہ، ایسزہ قوش

اوجان برلورہ بر اقمینمز شیدجکریخت

سفل قالان آناجقر آج قالان مددیرہ

طاش باساراق، تولن اولادق، قارداش

یال دیلرندہ قوردک، قوشک آغزینم

براقاراق دولاشیرک، اولرک ایچلری

داوول سسلی سولق قلی، جادہ لری

دولہ دوپ، انسانلری کولدریرک،

زوالق ازمیر، استانبول، ییشیل پورنہ

ادہ نکل اسیر خیل کولریزہ بر دیکر کی

بابور، اولک بدخت جوجق قلیک ظلم

اکتندہ دینندن، درہ ایتکین، قریادی

پوغولان سسلی، قلیلری قانان

زہرلک آجیلری دیویسوز، اورادہ

تیرمین باکرلرک کولک لری قلمیزہ بر

یانتین دومانی کی چوکوپور، اولرک

استقلال، استقلال

دہ چیریدق قلی کوروپوز، ثوت

تورکک جنت پووالری سزده یاقیندہ شو

ایچندہ بولندہ کونری ادرک ایدہ

ایده چکک

چونکہ، املولی بوکا بین ایتدہ

یاد آتدہ بر قاراش ط ویراخی برا

قیاجقد، قیاجقد

قرہ معلول

توریا اوقرایا مذا کرانی

تورکیا اوقرایا ہیئت مرخصلر

آرمندہ مذا کرات دوندہ و ام ایتدہ

انقرہ - تورکیا اوقرایا ارمندہ براخوت

معات مہمعدہ عہدی ایچون طریق ہیئتلی

ارمندہ جریزایین مذا کراتک برقاچ کوندر

ختم بولوق مہمعدہ امثال ایدیلرکی خیر

انقندہ دون اقامت اوقرایا قومیرقوق الماحدی

فوزوزہ جانیلری شرفہ خارجیہ وکالی طریقت

مکتف بریافت کشیدہ ایدلندہ، مہمعدہ بولک

مکت جلی ریشی خاند، مصطفی کال ایشا

حضرتلی ای ہیئت وکله اعطای اوقرایا

تورکیا مرخصلری شہریندہ روس اذربایجان

افغانستان سیرلریہ مذکور سعادت اوقالی جلی

بولغادر

بریان ولوشید جورج قوشیور

لوشید جورج ۲۷ کانون اول ۳۳۷

صباحی قانہ کیدرکی لیون استانبولندہ

موسوبریان ایدہ بر ساعت سعادت خصوصیدہ

کوردوشمدر

Yeni Adana (1338/1922), "5 Kanun-ı sâni 1338 Sevgili Adana Mülhakatının Tamamen Anavatana İlhâk Ettiği Bir Gündür". Sayı 197, 5 Kanun-ı sâni, Perşembe, s. 1.

— ۹ —

مفتقره لرینک محلاً بیلدیرلمسی و بو صورتله علمی توثیقاتله وطن پارچه لرینک اک موافق تشکیلاته مظهر ایدملرینه مههم امکان دالالت ایدلمکه چالیشیللمسی و جوبنه بناء ولایتک ، دولتک عمومی اقتصادیاتق نقطه نظرندن حائز اولدینی اهمیت و خصوصیت موقعیه سی اوزرنده فضله جه توقفه تفصیل ماقعه مجبوریت کورولمشدر .

عرفی وضعیت و توزع :

ولایتک سکانک اکثریت مطلقه سی تورک عنصری تشکیل ایتکده در . موجود تورک عنصرینک اجزاسی اولان برچوق عشیرتلر موجود اولوب بولردن بر قسمی ساچوقیلردن اول ، بر قسمی ساچوقیلر زمانده ، بر قسمی ده عثمانلی حکومتک تشکیلندن صوکره تورکستان جهتلردن کلشدر .

عشیرت هویتلری الان تامامیه سیلنمه مش اولان تورک عشیرتلری بوجه آتیدر : [ولایتک حدود اداریه حاضره سنه دکل ؛ حدود طبیعه سنه نظراً]

عثمانیه قضاسی : تاجرلی ، اولاشلی ، قومارلی عشیرتلیله پک جزئی روم ایلی مهاجری ؛
درتیول قضاسی : بوزطغان عشیرتندن بر قسم ، بر مقدار روم ایلی و کرید مهاجری ؛

Ek-4

— ٤ —

طاغیر ، انسانلرک هر صورتله سهیلا موجب استفادهلری
اولابیله جک تشکلاتده بولمقدردر . بالخاصه اولیله طاتلی اعوجاجلر ،
تسویه منحنیلری غایت سیرک اولیله مائله امتدادلری واردر که
آناطولیده امثالنه نادراً تصادف اولونابیلیر . شمال و شمال شرقی
مائله سی اوزرندده اصلاحیه ، کفر دیز ، دوز ایچی [هارونیه
ناحیه سی] اووه لری هم موقع و منظره لری ، همده قابلیت
زراعیه لری اعتباریله جائز اهمیت و جالب دقت مائله امتدادلریدر .

موانع طبیعی :

ولایت داخلنده هر هانکی بر وضعیت اداریه ، اقتصادی
و تجاریه بی اشکال ایده جک بر موانع طبیعی یوقدر . هر نقطه
نظردن ولایتک حدود طبیعی سی اولان جیحان نهریله ، ولایتی
مرعشدن ایران و آمانوسک اک مشکل تسلسل و امتدادی
دیمک اولان دلدل طاغیرلی موجود ایسه ده بونلر ولایتی تحدید
ایدن حد و خط طبیعی لردر .

اقلیم :

جبل برکت طاغیرلی سطح مائللری منتهالریله خلقتک
و بناء علیه طبیعی قانونلرک تحدید ایتمش اولدینی منطقه - که ،
ولایتک حدود اداریه حاضرده سی خارجنده قالمش اولان جیحان
و آياس قضالری ده بو منطقه یه داخلدر - عمومیتله راقم فرقلرینک

— ۳۰ —

لا یقی وجهله طائماش و طانتدیرلماش اولان جبل برکتی
طائمی خصوصنده هازمانه تشبثاته کیریشیلماش اولدیغندن پک
یقین بر زمانده متشبثلرک و سرمایهنک و بونلری تعقیباده نفوسک
تکاشفه باشلایه جینی شهمه سزدر . منابع استحصالیه سی ، صنایع
جسیمه نک اقسام مهمه سنده مقتضی مواد ابتدائیه یی مبدولاً
محتوی ، قوه محرکه ماملارینه اک اقتصادی شرائط داخلنده
مالک بر ولایتی ، بتون قوتلرینه و منابعه رغماً یالکیز نفوس
و واردات مسئله لرنده کی نقصانی حاضرده ببناء الغاء ایجاب علمی
خارجنده بر قرار اولاجقدر . واردات مسئله سی اوافق بر
اصلاحات و همت مسئله سیدر . نفوس مسئله سی ده بروجه بالا
عرض ایدیلن طرز لرده حل و انتاج ایدیله جک مسئله در . هر
درلو علمی تدقیقاتله دائماً جبل برکت ، اولدینی تعین و تحقیق
اید جک اولان ولایتیزک ابقاسنه قرار اعطاسنک تأمین علمی بر
قرارک حصولنه وسیله تشکیل ایلیه جکی جهتله بو بابده کی قیمتدار
مساعیکزه بتون ولایتجه عرض افتقار و احتیاج ایلمکده اولدیغمز
استرحامنه تردیفاً اشبو علمی ایضا حنامه مزى تنظیم و تقدیم ایلدک .

جبل برکت ولایتی خللی فرقه سی

شعبه مرکزیه سی

Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti, s. 30.